

คำชี้แจง

หนังสือเรียน รายวิชาพื้นฐาน ดนตรี นาฏศิลป์ ๓ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ กลุ่มสาระการเรียนรู้ ศิลปะ เล่มนี้ จัดพิมพ์โดย บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

ผู้เรียบเรียง

๑. นายชาติชาย	ศรีสมุทร
๒. นางวณิ	ลัดดาภิรมย์
๓. นางธิดารัตน์	ภักดีรักษ์
๔. นางสุกัญญา	ณ ตะกั่วทุ่ง

ผู้ตรวจ

๑. นางเรณู	โกสินานนท์
๒. นางสุชมาลย์	มณฑปใหญ่
๓. ดร.บำรุง	พาทยกุล

บรรณาธิการ

๑. นางศิริมา	จงสมจิตต์
๒. นางเขมณู	พยัคฆวรรณ

หนังสือเล่มนี้ประกันคุณภาพโดยผู้ผลิต และจะต้องส่งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานตรวจประเมินคุณภาพทางวิชาการ เพื่อออกใบอนุญาตให้ใช้ในสถานศึกษาแทนใบประกันคุณภาพของสำนักพิมพ์ กรณีที่พบข้อบกพร่อง ข้อผิดพลาด กรุณาแจ้งให้สำนักพิมพ์ทราบเพื่อดำเนินการตามขั้นตอนในใบประกันคุณภาพสื่อฯ (ปกหลัง) พร้อมทั้งแจ้งให้สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษาทราบด้วย เพื่อใช้เป็นข้อมูลประกอบการพิจารณาอนุญาตให้ใช้หนังสือในสถานศึกษาต่อไป

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา
สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน

ดนตรี นาฏศิลป์ ๓

ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓

กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ

ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

ผู้เรียบเรียง

นายชาติชาย	ศรีสมุทร	คบ. (ดนตรีศึกษา), คม. (บริหารการศึกษา)
นางวณิ	ลัดดาภิรมย์	กศ.บ. (ดุริยางคศาสตร์สากล), ศศ.ม. (ดนตรีศึกษา)
นางธิดารัตน์	ภักดีรักษ์	ศษ.บ. (ดุริยางคไทย)
นางสุกัญญา	ณ ตะกั่วทุ่ง	คบ. (นาฏศิลป์ไทย), ศศ.บ. (บริหารการศึกษา)

ผู้ตรวจ

นางเรณู	โกสินานนท์	ป.ม.ช. (นาฏศิลป์ไทย), ศศ.บ. (บริหารการศึกษา)
นางสุชมาลย์	มณฑปใหญ่	ศษ.บ. (นาฏศิลป์ไทย), ศษ.ม. (นาฏศิลป์ไทย)
ดร.บำรุง	พาทยกุล	กศ.บ. (ดุริยางคศาสตร์), ศศ.ม. (วัฒนธรรมการดนตรี), ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย)

บรรณาธิการ

นางศิริมา	จงสมจิตต์	ป.ม.ช. (ดนตรีไทย), ศษ.บ. (บริหารการศึกษา)
นางเขมณู	พยัคฆวรรณ	ป.ม.ช. (นาฏศิลป์ไทย), คบ. (นาฏศิลป์ไทย)

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๔ พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม ISBN : 978-616-07-2208-2

จัดพิมพ์โดย บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

๑ ฝ่ายการตลาด, ฝ่ายการเงินและบัญชี, ฝ่ายผลิตและจัดส่ง :

๖๙/๑๐๙ หมู่ ๑ ซ.พระแม่กรุณย์ ต.บ้านใหม่ อ.ปากเกร็ด จ.นนทบุรี ๑๑๑๒๐

โทร. ๐ ๒๕๘๔ ๕๘๘๘, ๐ ๒๕๘๔ ๕๘๘๓, ๐ ๒๕๖๑ ๔๕๘๐ ๒

โทรสาร ๐ ๒๕๖๑ ๕๕๗๓, ๐ ๒๕๘๒ ๒๓๑๓

๒ ฝ่ายวิชาการ :

๘๗/๑๒๒ ถ.เทศบาลสงเคราะห์ แขวงลาดยาว เขตจตุจักร กรุงเทพฯ ๑๐๙๐๐

โทร. ๐ ๒๕๕๔ ๔๘๑๘ ๒๐, ๐ ๒๕๕๓ ๘๑๖๘ ๙ โทรสาร ๐ ๒๕๘๐ ๒๕๒๓

สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติ ลิขสิทธิ์เป็นของบริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

คำนำ

หนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ดนตรี นาฏศิลป์ ๓ เล่มนี้ ได้เรียบเรียงขึ้นสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ โดยยึดมาตรฐานการเรียนรู้และตัวชี้วัด กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ (ดนตรี, นาฏศิลป์) สาระที่ ๒ และสาระที่ ๓ ตามหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

เนื้อหาในหนังสือเล่มนี้ แบ่งออกเป็น ๘ หน่วยการเรียนรู้ ประกอบด้วย **ดนตรีมีประวัติ องค์ประกอบของดนตรีและการสร้างสรรค์บทเพลง ร้องเล่นเพลงดนตรีอย่างมีความหมาย อิทธิพลของดนตรีในสังคมไทย ดนตรี องค์ประกอบสำคัญในการสร้างงานศิลปะ นาฏศิลป์มรดกทางวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ของนาฏศิลป์และละครกับชีวิต การแสดงนาฏศิลป์ไทย** ซึ่งในแต่ละหน่วยการเรียนรู้ ได้จัดเนื้อหาให้มีความสอดคล้องต่อเนื่องกัน เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนมีเจตคติที่ดีและเกิดทักษะ ตลอดจนได้พัฒนาความรู้และกระบวนการทางดนตรี นาฏศิลป์มากยิ่งขึ้น และรักที่จะเรียนรู้นดนตรี นาฏศิลป์ ในระดับที่สูงต่อไป

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเรียนรายวิชาพื้นฐาน ดนตรี นาฏศิลป์ ๓ เล่มนี้ จะอำนวยความสะดวกต่อผู้สอนที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาเต็มตามศักยภาพและบรรลุตามเป้าหมายของหลักสูตร

ฝ่ายวิชาการ บริษัท สำนักพิมพ์เอมพันธ์ จำกัด

สารบัญ

ดนตรีมีประวัติ

๑

- ประวัติดนตรีไทยในยุคสมัยต่าง ๆ ๒
- ประวัติดนตรีสากลในยุคสมัยต่าง ๆ ๑๙
- ปัจจัยที่ทำให้งานดนตรีได้รับการยอมรับ ๒๒
- สรุป ๒๔
- กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๒๔
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๒๕

องค์ประกอบของดนตรีและการสร้างสรรค์บทเพลง

๒๖

- องค์ประกอบของดนตรีไทย ๒๗
- องค์ประกอบของดนตรีสากล ๓๔
- การเลือกองค์ประกอบดนตรีในการสร้างสรรค์บทเพลง ๕๐
- สรุป ๕๓
- กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๕๔
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๕๔

ร้องเล่นเพลงดนตรีอย่างมีความหมาย

๕๕

- เทคนิคการขับร้องและบรรเลงดนตรีไทย ๕๖
- การเล่นดนตรีเดี่ยวและรวมวง ๖๓
- เทคนิคการขับร้องและบรรเลงดนตรีสากล ๖๘
- สรุป ๗๗
- กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๗๗
- คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๗๘

อิทธิพลของดนตรีในสังคมไทย

๗๑

- ◆ อิทธิพลของดนตรีที่มีต่อบุคคลและสังคม ๘๐
- ◆ การจัดการแสดงดนตรีในวาระต่าง ๆ ๘๔
 - สรุป ๙๓
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๙๓
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๙๓

ดนตรี องค์ประกอบสำคัญในการสร้างงานศิลปะ

๙๔

- ◆ องค์ประกอบที่ใช้ในงานศิลปะ ๙๕
- ◆ การเปรียบเทียบองค์ประกอบที่ใช้ในงานดนตรี และนาฏศิลป์ ๙๗
 - สรุป ๙๘
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๙๙
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๙๙

นาฏศิลป์มรดกทางวัฒนธรรม

๑๐๐

- ◆ องค์ประกอบของนาฏศิลป์ ๑๐๑
- ◆ โครงสร้างบทละคร ๑๐๕
- ◆ การออกแบบเครื่องแต่งกายและสร้างอุปกรณ์การแสดง ๑๐๘
- ◆ การประดิษฐ์ท่ารำ ๑๑๓
 - สรุป ๑๒๑
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๑๒๑
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๑๒๑

ความสัมพันธ์ของนาฏศิลป์และละครกับชีวิต

๑๒๒

- ◆ บทบาทนาฏศิลป์ และละครกับชีวิต ๑๒๓
- ◆ การอนุรักษ์นาฏศิลป์ไทย ๑๒๗
 - สรุป ๑๒๙
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๑๒๙
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๑๒๙

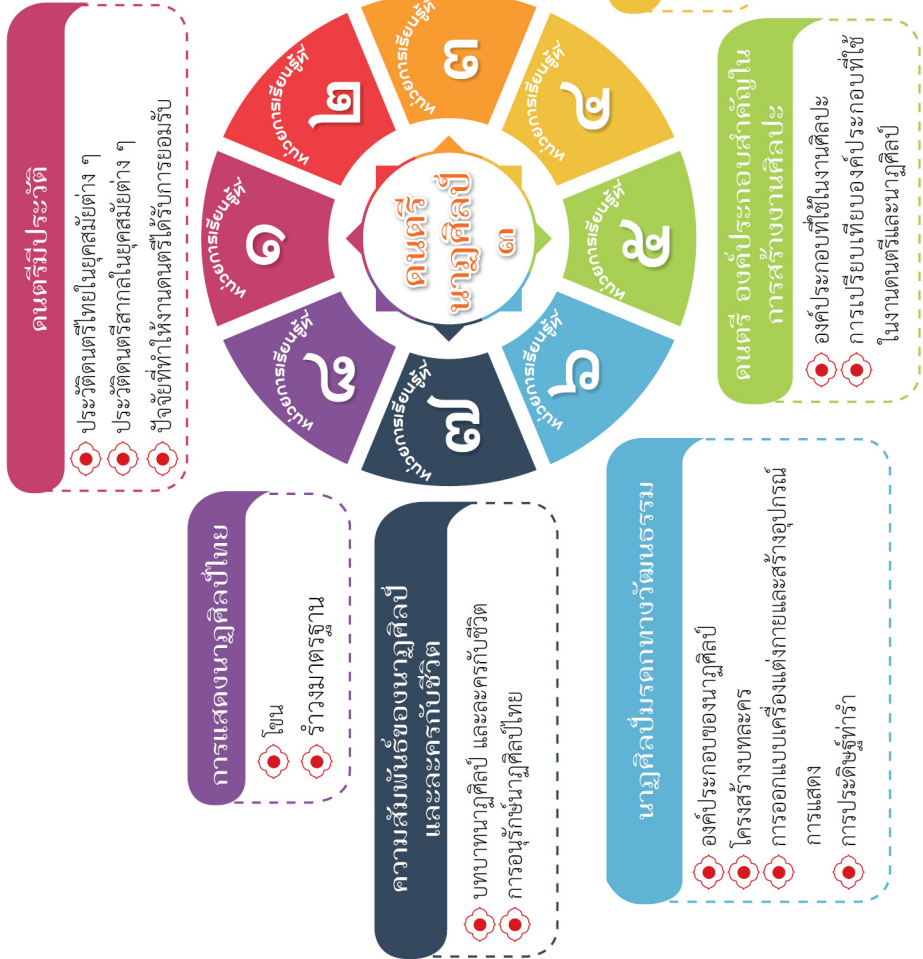

การแสดงนาฏศิลป์ไทย

๑๓๐

- ◆ โขน ๑๓๑
- ◆ ราวมาตรฐาน ๑๕๕
 - สรุป ๑๗๓
 - กิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ๑๗๓
 - คำถามพัฒนากระบวนการคิด ๑๗๓
- ◆ บรรณานุกรม ๑๗๔

แผนผังแสดงการเรียนรู้

หน่วยการเรียนรู้ที่ ๑

บทเรียนนี้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑

มาตรฐาน ศ ๒.๒ เข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างดนตรี ประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรมของดนตรีที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และสากล

ตัวชี้วัด : สิ่งทีฟงรู้และปฏิบัติได้

๔ ๒.๒ (๑) บรรยายวิวัฒนาการของดนตรีแต่ละยุคสมัย

(๒) อภิปรายลักษณะเด่นที่ทำให้งานดนตรีนั้นได้รับการยอมรับ

แนวคิด

ดนตรีของแต่ละชนชาติถือว่าเป็นวัฒนธรรมอันสูงส่งของชาติทั้งสิ้น การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ ดนตรีทำให้ทราบสภาพสังคมในอดีต ทักษะคิดและรสนิยมของผู้สร้างสรรค์ และผู้ฟังดนตรีในแต่ละสมัยว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร จากอดีตถึงปัจจุบันดนตรีได้รับความนิยมจากบุคคล และสังคมด้วยปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวชี้วัดความเจริญทางวัฒนธรรมในชาตินั้น ๆ และคุณประโยชน์ของดนตรี

สารการเรียนรู้

๑. ประวัติคนตรีไทยในยุคสมัยต่าง ๆ
๒. ประวัติคนตรีสากลในยุคสมัยต่าง ๆ
๓. ปัจจัยที่ทำให้งานดนตรีได้รับการยอมรับ

จุดประสงค์การเรียนรู้

๑. บรรยายวิวัฒนาการของดนตรีในแต่ละยุคสมัย
๒. อธิบายลักษณะเด่นที่ทำให้งานดนตรีได้รับการยอมรับ

๐ ประวัติดนตรีไทยในยุคสมัยต่าง ๆ ๐

ดนตรีไทยเป็นศิลปะประจำชาติไทยที่มีมาแต่บรรพบุรุษ และได้ถ่ายทอดมาถึงลูกหลาน จนกลายเป็นมรดกทางวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์มาจนถึงปัจจุบัน ดนตรีไทยถือว่าเป็นวัฒนธรรมสูงส่งของชาติไทย โดยศิลปะดนตรีไทยนั้นได้มีการค้นพบคิดค้น และปรับเปลี่ยนรูปแบบที่เกิดขึ้นมากมายแตกต่างกันไปตามช่วงเวลาในประวัติศาสตร์ตามยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยอยุธยา สมัยธนบุรี และรัตนโกสินทร์

๐ ดนตรีไทยสมัยสุโขทัย

การดนตรีไทยในสมัยสุโขทัยนั้น ปรากฏมีหลักฐานเป็นข้อความในศิลาจารึกเกี่ยวกับดนตรี อยู่ในตอนที่ ๒ ความตอนหนึ่งว่า

“ดบงคมกลองด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ เสียงเลื้อนเสียงขับ ใครจักมักเล่นเล่น ใครจักมักหัวหัว ใครจักมักเลื้อนเลื้อน”

ข้อความนี้แสดงให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัยนั้นชาวบ้านมีความสนุกสนาน เล่นดนตรีและขับร้องกันอย่างรื่นเริงบันเทิงใจชาวเมืองกับดนตรีมีความใกล้ชิดกันมาก โดยเป็นผู้เล่นเอง ไม่ใช่เป็นแต่เพียงผู้ฟัง อย่างในสมัยหลัง ๆ คำในศิลาจารึกที่ยกมาแล้วมีคำว่า “ดบงคมกลอง ด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ” หมายความว่า “ระดบประโคมกลองด้วยเสียงพาทย์ เสียงพิณ” คำสำคัญมีอยู่ที่คำว่า “เสียงพาทย์” และ “เสียงพิณ” ซึ่งพิณในที่นี้ หมายถึง เครื่องดีด และมีความหมายรวมไปถึงพวกเครื่องดนตรีที่ใช้สายอย่างเครื่องสี แต่มีพิณเป็นประธาน

หลักฐานสำคัญต่อมาคือ หนังสือไตรภูมิพระร่วงซึ่งเป็นพระราชนิพนธ์ของพระมหาธรรมราชาลิไท มีข้อความอยู่สองตอนได้กล่าวถึงหลักฐานเกี่ยวกับดนตรี และว่าด้วยการขับร้องฟ้อนรำที่เกิดขึ้นในสมัยนั้น ตอนหนึ่งว่า

“บ้างเต้น บ้างรำ บ้างฟ้อน บ้างระบำ บันลือเพลงดุริยะดนตรี บ้างดีด บ้างสี บ้างตี บ้างเป่า บ้างขับลัฟฟสำเนียง เสียงหม่นักคุณจุนกันไปเตียรดาษ พัน ม้องกลองแตรสังข์ระฆัง กังสดาล มโหระทึกกึกก้อง ทำนุกดี”

ดนตรี

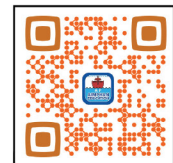
และอีกตอนหนึ่งว่า

“แล้วแลร้อง ก้องขับเสียงพาทย์ เสียงพิณ แตรสังข์ ฟังเสียงกลองใหญ่ แลกลองราม กลองเล็ก แลฉิ่งฉ่อง บันเตาะแว้งวังเวง ลางคนดีกลอง ดีพาทย์ม้องดีกับรับลัฟฟทุกสิ่ง ลางจำพวกคิดพิณและสีขอพุดตอ และ กันฉิ่งวังว่าจับระบำรำเต้น สารพนักคุณทั้งหลาย ลัฟฟดุริยดนตรีอยู่ครั้นแครงอลวนแวงดังแผ่นดินจะถล่ม”

นอกจากนี้ยังมีศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน จุลศักราช ๗๓๒ (พ.ศ. ๑๙๑๓) ซึ่งเป็นหลักศิลาในสมัยสุโขทัย มีข้อความเกี่ยวกับดนตรีตอนหนึ่งว่า

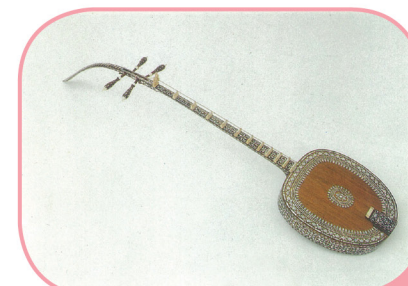
“ดีพาดดงพิณดองกลองปี่สรในพิสนญไชย ททยด กาหล แตรสงฆ มารกงสดาล มรทง ดงเดือสสง เลือส สยงกอง ออกทงคนรองให้อี้.....” ซึ่งอาจแปลเป็นภาษาปัจจุบันได้ว่า “ดีพาทย์ดงพิณ ม้อง กลอง ปี่สรในพิสนญชัยทะเทียด กาหล แตรสังข์ มานกังสดาล มรทงค์ ดงเดือด เสียงเลืด เสียงก้อง อีกทงคนรองให้อี้.....”

จากข้อความในหลักศิลาจารึกและหนังสือไตรภูมิพระร่วงที่กล่าวถึงการดนตรีในสมัยสุโขทัย จะเห็นได้ว่าในสมัยนั้นมีเครื่องดนตรีทั้งประเภท ดีด สี ตี เป่า เมื่อประมวลข้อความเหล่านี้เข้าด้วยกัน ก็สามารถแบ่งเครื่องดนตรีเป็นประเภทและเป็นวงดนตรีชนิดต่าง ๆ ดังนี้

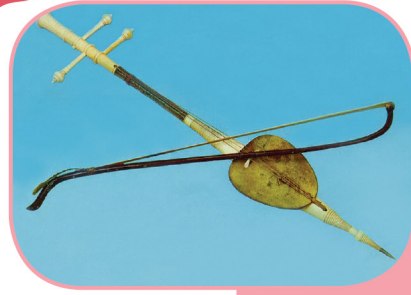
Blogger

เครื่องดีด

กระจับปี

กระจับปี เครื่องดีดในสมัยกรุงสุโขทัย ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือไตรภูมิพระร่วงมีเพียงแต่ “พิณ” อย่างเดียว ดังมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า “ลางจำพวกดีดพิณและสีขอพุดตอ” ตามข้อความที่กล่าวนี้เข้าใจว่าน่าจะเป็นกระจับปี ซึ่งพิณที่เล่นกับซอกก็คือ กระจับปี กับซอกสามสายนั้นเอง

ฆ้องสามสาย

เครื่องสี

ซอสามสาย สันนิษฐานว่า ซอซึง หมายถึง ซอสามสาย เพราะซอชนิดนี้มีลักษณะ รูปร่างยาว ๆ เท้าแหลม และมีกะโหลกเป็นกระพุ้ง อยู่ตรงกลาง มองดูคล้ายซึงของซอ

เครื่องตี

ฆ้อง ในที่นี้หมายถึง ฆ้องวงใหญ่
กลอง มี ๓ ขนาด คือ กลองใหญ่ หมายถึง กลองทัด กลองราม คือ กลองขนาดกลางที่ใช้ เล่นกับหนังใหญ่เรียกว่า กลองตึก และกลองเล็ก หมายถึง กลองชาตรีหรือกลองตุ๊ก ซึ่งกลองทั้งสามชนิดนี้ มีรูปร่างอย่างเดียวกัน ผิดแต่นำขนาดเท่านั้น
ฉิ่ง ตามในไตรภูมิพระร่วงเรียกว่า “ฉิ่งแฉ่ง” เมื่อแยกออก “ฉิ่ง” คือ ฉิ่งที่ใช้กันในปัจจุบัน และ “แฉ่ง” คือ ฉาบในสมัยปัจจุบันนั่นเอง
บัณเฑาะว์ แม้จะไม่ใช้เครื่องตีโดยตรงแต่อนุโลมว่าจัดอยู่ในประเภทเครื่องตีได้ใช้บรรเลง ในวงขับไม้
กังสดาล หมายถึง ระฆังชนิดหนึ่ง มีรูปร่างคล้ายวงเดือน
มโหระทึก คือ กลองชนิดหนึ่ง ทำด้วยทองแดง ตะกั่ว และดีบุกผสมเข้าด้วยกันเป็น เครื่องดนตรีเก่าแก่
ตะเขี่ยต “ตะเขี่ยต” หรือ “สรเทียต” หมายถึง กลองสองหน้าที่ใช้ไม้ตีข้างหนึ่งและใช้มือตี อีกข้างหนึ่งคล้ายกับกลองมลายูในปัจจุบัน
มรทงค์ คำว่า “มรทงค์” มาจากคำสันสกฤตว่า “มฤทงค” หรือภาษามอญว่า “มูทิงค” ซึ่งก็คือ ตะโพน นั่นเอง

เครื่องเป่า

แตร คือ แตรวงที่ใช้ในพระราชพิธี เข้าใจว่าได้แบบอย่างจากอินเดีย เนื่องจากอินเดีย มีแตรรูปแบบเดียวกันนี้ใช้อยู่ และมีชื่อซึ่งแปลความหมายว่าเขาสัตว์ ซึ่งเดิมคงทำจากเขาสัตว์ ส่วนแตรวงของไทยที่ใช้ในงานพระราชพิธี ทำด้วยโลหะชุบเงิน ทำเป็นสองท่อนสวมต่อกัน ท่อนแรกเป็นหลอดโค้งเรียวยาว สำหรับเป่าลมปากตรงที่เป่าทำให้บานรับกับริมฝีปาก เรียกว่า “กำพวด” ท่อนปลายเป็นลำโพง มีเส้นเชือกมัดกับนิ้วโป้งท่อนเป่ากับท่อนลำโพงไว้ด้วยกัน

ดนตรี

สังข์ เป็นเปลือกหอยทะเลชนิดหนึ่ง ขัดผิวเกลี้ยงมันขาวสีขาว นำมาเจาะรูตรงส่วนปลาย (ก้นหอย) เป็นรูสำหรับใช้ปากเป่าด้วยการทาบริมฝีปาก โดยทั่วไปใช้เป่าในงานที่มีเกียรติยศร่วมกับแตร จึงเรียกว่า แตรสังข์

ปี่สรวน คือ ปี่ไฉน เป็นปี่สองท่อน ถอดออกจากกันได้ ท่อนบนเรียวยาว ปลายผายออก เล็กน้อยเรียกว่า “เลาปี่” ท่อนล่างปลายบานเรียกว่า “ลำโพง” ทำด้วยไม้หรืองาช้าง ปี่ชนิดนี้เข้าใจว่า ได้แบบอย่างมาจากเครื่องดนตรีของอินเดีย ซึ่งเป็นเครื่องเป่าที่ทำด้วยไม้

พิสนัญชัย หมายถึง ปี่เสนา หรือเขมร ซึ่งขอมเรียกว่า แสนง คือ เขาวัว เขาควยที่ใช้เป่า **กาหล** คือ แตรวง

จากการพิจารณาหลักฐานเกี่ยวกับดนตรี พบว่าการประสมวงดนตรีในสมัยสุโขทัย มีหลายประเภทด้วยกัน คือ

วงขับไม้ เป็นวงดนตรีที่ใช้บรรเลงในพระราชพิธีสำคัญ เช่น สมโภชพระมหาเศวตฉัตร สมโภชพระคชาธาร พิธีขึ้นพระอุ เป็นต้น นักดนตรีในวงขับไม้มี ๓ คน คือ คนสีซอสามสาย (สำหรับสืบลอเสียงร้อง) คนไกวบัณเฑาะว์ และคนขับร้อง (ตีกรับประกอบจังหวะด้วย)

วงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วยเครื่องดนตรี ๕ ชนิด คือ ปี่ ฆ้อง ตะโพน กลอง และฉิ่ง

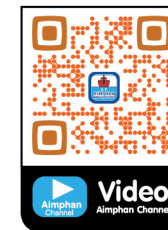
วงประโคม ใช้สำหรับงานพระราชพิธี ได้แก่

การประโคมแตรสังข์กลองชนะ ใช้บรรเลงในการเสด็จพระราชดำเนินกระบวน พยุหยาตรา

การประโคมแตรและมโหระทึก สำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จออกขุนนาง

วงมโหรี ดังข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า “**นางเจ้าพุกตึ๊ดพิกและสีซอซึง**” หมายถึง การใช้กระจำปีเล่นผสมวงกับซอสามสาย

สำหรับบทเพลงที่ใช้บรรเลงในสมัยสุโขทัยนั้น ไม่ปรากฏหลักฐานแต่อย่างใด

Video
Almphan Channel

ดนตรีไทยสมัยอยุธยา

สมัยอยุธยาบ้านเมืองมีสงครามอยู่ตลอดเวลาทั้งภายในและภายนอก เครื่องดนตรีต่าง ๆ จึงไม่ได้เจริญก้าวหน้าไปกว่าเดิมนัก เพียงแต่รับมาจากสมัยสุโขทัยและคงสภาพอยู่เช่นเดิมเท่านั้น

ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ทรงริเริ่มจัดการปกครองที่เป็นมาตรฐาน ทรงนำเอาวัฒนธรรมมาจากอาณาจักรขอม ซึ่งขอมนั้นได้รับอิทธิพลส่วนหนึ่งมาจากวัฒนธรรมอินเดีย โดยไทยนำเข้ามาปรับปรุงให้สอดคล้องจนเกิดเป็นวัฒนธรรมใหม่ วัฒนธรรมที่นำมาใช้มีหลายด้าน เช่น ด้านการปกครองแบบสมมติเทพที่ได้แนวคิดมาจากศาสนาพราหมณ์ของขอมโดยกล่าวถึงกษัตริย์ว่าเป็นสมมติเทพ และเริ่มจัดแบ่งระบบสังคมให้เป็นระบบศักดินาล้ำระบอบวรรณะของอินเดีย ซึ่งมีการแบ่งแยกชนชั้นเรียกว่า ราชสำนัก กับไพร่ ดนตรีในสมัยนี้จึงเริ่มมีการแยกออกจากกันระหว่างชนชั้นทั้งสองด้วย อย่างไรก็ตามดนตรีที่ใช้ในราชสำนักไม่ได้แตกต่างกับดนตรีที่ราษฎรใช้บรรเลงอยู่ แต่เป็นการจัดรูปแบบให้แตกต่างกันเท่านั้น เช่น กำหนดให้วงดนตรีใช้ผู้หญิงบรรเลง เกิดเป็นวงมโหรีหลวงขึ้น

จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในกฎหมายเคียรบาลในสมัยอยุธยา พบว่ามีเครื่องดนตรีบางชนิดเพิ่มขึ้น แต่ความจริงอาจเป็นของเก่าที่ไม่ได้ระบุไว้ในสมัยกรุงสุโขทัยก็ได้ ดังข้อความตอนหนึ่งว่า **“บ้างร้องเพลงเรือ เป่าปี่เป่าขลุ่ย สีซอ ดิดจะเข้ กระจับปี่ ตีโทนทับไ้ร้องนั้น”** เครื่องดนตรีที่ระบุชื่อไว้ได้แก่ ปี่ ขลุ่ย ซอ จะเข้ กระจับปี่ และโทนทับ ในสมัยอยุธยานี้นิยมเล่นดนตรีมาก แม้ในเขตพระราชฐานก็ยังมีการไปร้องเพลงและเล่นดนตรีเป็นการขอมมืออยู่เสมอ ๆ ถึงกับต้องมีข้อห้ามไว้ในกฎหมายเคียรบาลในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ.๑๙๙๑-๒๐๑๓) ว่า **“ห้ามร้องเพลงเรือ เป่าขลุ่ย เป่าปี่ สีซอ ดิดจะเข้ กระจับปี่ ตีโทนทับในเขตพระราชฐาน”**

การประสมวงเครื่องดนตรีในสมัยอยุธยา ได้แก่

วงปี่พาทย์เครื่องห้า ประกอบด้วย ระนาด ข้องวง (คือข้องวงใหญ่ในปัจจุบันเพราะในสมัยนั้นไม่มีข้องวงเล็ก) ปี่ ตะโพน และกลองทัด วงปี่พาทย์ในสมัยอยุธยาใช้บรรเลงประกอบในงานพิธีกรรมทางศาสนา งานบุญพิธี และการแสดงนาฏกรรม เช่น โขน ละคร และหนังใหญ่

วงมโหรีเครื่องสี่ ประกอบด้วย ซอสามสาย กระจับปี่ โทน และผู้ขับร้องสำเนาที่ดีกับพวงไปด้วย ต่อมาได้เพิ่มระนาดและขลุ่ยเข้ามาเป็น **วงมโหรีเครื่องหก** มีการผูกค้ำกลอนเป็นบทมโหรีใช้ร้องสลับกัน ภายหลังได้นำจะเข้เข้ามาบรรเลงแทนกระจับปี่

วงขับไม้ ใช้บรรเลงประกอบในการสมโภชชั้นสูง ประกอบด้วยคนขับร้อง (สำเนา) ซอสามสาย และบัณเฑาะว์

นอกจากนี้ยังมีการเล่นดนตรีคนเดียวโดยไม่ต้องประสมวงเรียกว่า การบรรเลงพิณ ซึ่งนักดนตรีจะตีพิณและขับร้องไปด้วยคนเดียว รวมทั้ง**การขับเสภา** ที่ใช้ขับประกอบการเล่านิทานเท่านั้น

ดนตรี

บทเพลงมีทั้งเพลงขับร้องและเพลงบรรเลง บทร้องเพลงเป็นกาพย์กลอนกล่อมเด็ก ต่อมาพัฒนาเป็นบทดอกสร้อย กลอนแปด มีเพลงเสภาเป็นการเล่านิทานหรือเล่าเรื่อง ส่วนบทเพลงบรรเลงมีทั้งเพลงเกร็ด เพลงเรื่อง เพลงหน้าพาทย์ เพลงภาษา อัตร่าจันทะส่วนใหญ่เป็นสองชั้น

ดนตรีไทยสมัยธนบุรี

สมัยธนบุรีมีวงดนตรีอยู่ไม่น้อย แม้จะมีศึกอยู่บ้างประปราย จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ครั้งเมื่อคราวสมโภชพระแก้วมรกตก็ปรากฏว่ามีการบรรเลงปี่พาทย์และมโหรีสลับกับปี่พาทย์และมโหรีจากชาติอื่น ๆ อยู่หลายวัน โดยปรากฏตามหมายรับสั่งตอนหนึ่งว่า

“ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิณพาทย์ไทย พิณพาทย์รามัญ และมโหรีไทย มโหรีแขก ฝรั่ง ญวน เขมร ผลัดกันสมโภช ๒ เดือนกับ ๑๒ วัน”

ในสมัยนี้การดนตรีทั้งปี่พาทย์ มโหรี เครื่องสาย ไม่มีสิ่งใดเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติมขึ้นจากสมัยอยุธยา แต่ว่ามีเครื่องดนตรีของชาติต่าง ๆ เข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายชิ้นที่ปรากฏตามหมายกำหนดการที่กล่าวมาแล้ว

ดนตรีไทยสมัยรัตนโกสินทร์

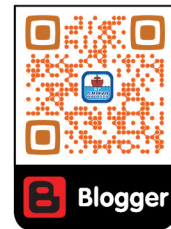
ดนตรีไทยในสมัยนี้มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น หลังจากผ่านภาวะสงคราม มีการปรับปรุงและพัฒนาเครื่องดนตรีเพิ่มขึ้นมากมายในแต่ละรัชสมัย ดังนี้

✳ **สมัยรัชกาลที่ ๑ (พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๕๒)** พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรี ทรงสนพระราชหฤทัยเป็นอย่างยิ่งในการฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม ในสมัยนี้มีการเพิ่มกลองทัดในวงปี่พาทย์ขึ้นอีกหนึ่งลูกรวมเป็นสองลูก มีเสียงสูงลูกหนึ่งเรียกว่า “ตัวผู้” เสียงต่ำลูกหนึ่ง เรียกว่า “ตัวเมีย” ส่วนเพลงหรือนักดนตรีในสมัยนี้ไม่ปรากฏหรือพบหลักฐานว่ามีผู้ใดหรือเพลงอะไรบ้าง รู้เพียงว่าการบรรเลงยังคงเหมือนสมัยปลายอยุธยาหรือสมัยธนบุรี แต่ในตำนานเรื่องมโหรีปี่พาทย์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้เขียนระบุไว้ตอนหนึ่งว่า

“ในสมัยรัชกาลที่ ๑ กรุงรัตนโกสินทร์ได้เพิ่มเครื่องมโหรีขึ้น แต่ทำขนาดย่อมให้สมกับผู้หญิงเล่น เดิมระนาดไม้กับระนาดแก้วอีกสองอย่าง มโหรีวงหนึ่งเป็น ๘ คน มาในสมัยรัชกาลที่ ๒ เล็กกระนาดแก้วเสียใช้ข้องวงแทน...”

ระนาดแก้ว

✳ **สมัยรัชกาลที่ ๒ (พ.ศ. ๒๓๕๒-๒๓๖๗)** พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงเป็นทั้งนักดนตรีและดุริยางค์ ทรงส่งเสริมด้านวรรณคดี และการละคร พระองค์ทรงชอบสามสายได้ไพเราะยิ่ง ชอบสามสายประจำตัวของพระองค์มีนามว่า “ซอสามสายฟ้าฟาด” ทรงแต่งบทละครให้เข้ากับบทว่า และทำนองดนตรี นับเป็นรัชสมัยที่ดนตรีไทยเจริญรุ่งเรืองอย่างมาก

วงปี่พาทย์เสภา

สมัยนี้การขับเสภาเล่านิทานเฟื่องฟูมาก โดยเฉพาะวรรณคดีพื้นบ้านเรื่องขุนช้างขุนแผน แต่เดิมการขับเสภาต้องใช้เสียงขับและขยับกรับตลอดไม่มีโอกาสพัก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดเกล้าฯ ให้นางปี่พาทย์มาประกอบการขับเสภา เริ่มแรกเป็นการบรรเลงสอดแทรกการขับเล่าเรื่อง ภายหลังลดบทบาทของผู้ขับและการขับเล่าเรื่องคงเหลือแต่การร้องส่งเป็นบทเพลง แต่เนื่องจากเสียงของตะโพนนั้นดังมาก ไม่เหมาะกับการร้องจึงมีผู้นำเปิงมางมาถ่วงด้วยซี่เต้านกับข้าวสุกเพื่อให้เสียงต่ำลง เกิดเป็นกลองสองหน้า ใช้ตีหน้าทับแทนตะโพนและกลองทัด

ดนตรี

วงปี่พาทย์เสภา จึงประกอบด้วย ปี่ใน ระนาดเอก ข้องวงใหญ่ กลองสองหน้าและฉิ่ง ถือเป็นประเพณีต่อมาจนถึงปัจจุบัน

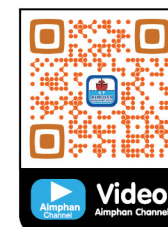
✳ **สมัยรัชกาลที่ ๓ (พ.ศ. ๒๓๖๗-๒๓๙๔)** ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีวัฒนธรรมต่างชาติเข้ามาหลายชาติ ทำให้มีผู้คิดประดิษฐ์เครื่องดนตรีที่มีเสียงสูงต่ำหลาย ๆ อย่างคล้ายเครื่องดนตรีของต่างชาติ มีการประดิษฐ์เครื่องดนตรีหลายชนิด ดังนี้

ระนาดทุ้ม คงลักษณะเช่นเดียวกับระนาดเอก แต่ทำให้มีเสียงทุ้มกว่าเพื่อใช้บรรเลงล้อหลอกและขัดต่อล้อเลียนกับระนาดเอก แต่เดิมในสมัยอยุธยาระนาดเอกนั้นเรียกว่า “ระนาด” ครั้นเมื่อเกิดระนาดทุ้มขึ้นอีกชนิดหนึ่งจึงต้องเปลี่ยนชื่อเรียกเป็น “ระนาดเอก” เพื่อให้คู่กับ “ระนาดทุ้ม” ที่เกิดขึ้นใหม่

ข้องวงเล็ก ข้องวงเป็นเครื่องดนตรีที่มีมาแต่ดั้งเดิมตั้งแต่สมัยสุโขทัยและอยุธยา นับเป็นเครื่องดนตรีหลักของวงปี่พาทย์ เพราะบรรเลงลูกห่า ๆ ที่เรียกว่า “ลูกฆ้อง” หรือ “ทำนองหลัก” เพื่อให้เครื่องดนตรีชนิดอื่นแปรทำนองของฆ้องวงมาเป็นทำนองของตนเองโดยเฉพาะ ครั้นถึงรัชกาลที่ ๓ จึงมีการคิดประดิษฐ์ฆ้องวงขนาดเล็กขึ้น แล้วเรียกฆ้องวงที่มีมาแต่เดิมว่า “ฆ้องวงใหญ่” เรียกฆ้องวงขนาดเล็กที่คิดขึ้นใหม่ว่า “ฆ้องวงเล็ก” ซึ่งมีสำเนียงแหลมกว่าฆ้องวงใหญ่ และบรรเลงเป็นทำนองเต็มคือแปรทำนองลูกฆ้องวงใหญ่ออกได้เต็มทีคล้ายกับระนาดเอกเพียงแต่วิธีแปรทำนองผิดกันออกไปเท่านั้น

นอกจากการประดิษฐ์เครื่องดนตรีขึ้นใหม่แล้ว ยังมีการนำเครื่องดนตรีชนิดเดียวกันมาบรรเลงร่วมกันทำให้เกิดวงดนตรีชนิดใหม่ขึ้น เช่น นำปี่นอกซึ่งมีขนาดเล็กและเสียงสูงกว่าปี่ในมาบรรเลงคู่กัน ซึ่งทำให้เกิดวง**ปี่พาทย์เครื่องคู่**

มีวิวัฒนาการขยายเพลง โดยครูมีแขก (พระประดิษฐ์ไพเราะ, มี ดุริยางกูร) แต่งเพลงโดยขยายจากเพลงอัตราจังหวะสองชั้นเดิมเป็นอัตราจังหวะสามชั้น สำหรับใช้ในการบรรเลงและขับร้อง มีการใช้ลูกเล่นพลิกเพลงปรับแนวบรรเลงเสียใหม่จากเดิมที่ใช้เครื่องดนตรีมาบรรเลงคลอไปกับเสียงร้องมาเป็นร้องที่เรียกว่า **เที่ยวร้อง** และวงดนตรีค่อยบรรเลงรับเรียกว่า **เที่ยวเก็บ** โดยรูปแบบดังกล่าวกลายเป็นแนวการบรรเลงดนตรีไทยที่เรียกว่า **ร้องส่งวงดนตรี** ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่ใช้กันในปัจจุบันนี้ นอกจากนี้ยังเกิดเพลงสำเนียงภาษาต่าง ๆ มากขึ้น เนื่องจากเริ่มมีชาวต่างชาติเข้ามาค้าขายมากขึ้น

❖ พระประดิษฐ์ไพเราะ
(มี ดริยางกร หรือครมีแขก)

นอกจากนี้ยังมีวงดนตรีอีกหลายประเภท เช่น เกิดการประสมวงกลองแขกกับวงเครื่องสาย เรียกว่า วงกลองแขกเครื่องใหญ่ ภายหลังเรียกว่า วงเครื่องสายปี่ชวา เกิดมีวงบัลลอย ใช้ประโคมในงานศพ และวงเครื่องเป่าของดนตรีตะวันตกเข้ามามีบทบาทในการฝึกหัดแถวทหารเพื่อการเล่นสนาม ครูปีกดนตรีฝรั่งเข้ามาฝึกสอน

วงเครื่องสายปี่ชวา

✳ **สมัยรัชกาลที่ ๕ (พ.ศ. ๒๔๑๑-๒๔๕๓)** ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีวิวัฒนาการในเรื่องเครื่องดนตรีหลายประการ ดังเช่น

เกิดรูปแบบทำนองที่เรียกว่า “ทางกรอ” หรือ “เพลงบังคับทาง” มีเพลงเขมรไทรโยค เป็นเพลงทางกรอเพลงแรก นับเป็นเพลงที่มีความไพเราะและเป็นอมตะมาถึงปัจจุบันโดยสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เป็นผู้ทรงพระนิพนธ์ทั้งบทร้องและทำนอง

อิทธิพลของตะวันตกทำให้เกิดละครไทยรูปแบบใหม่ ๆ เช่น ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครร้อง และละครพูด จึงมีการปรับปรุงดนตรีให้สัมพันธ์กันด้วย

ส่วนวงดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบละครดึกดำบรรพ์นั้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ปรับปรุงวงปี่พาทย์ให้มีเสียงนุ่มนวลขึ้นเพื่อประกอบการแสดงละครรูปแบบใหม่เรียกว่า วงปี่พาทย์ดึกดำบรรพ์ โดยปรับเอาเครื่องดนตรีที่มีเสียงแหลมเล็กเสียงสูง และเสียงดัง เช่น ข้องวงเล็กและระนาดเอกเหล็กออกให้เหลือไว้เพียงเครื่องดนตรีที่มีเสียงทุ้ม นุ่มนวล โดยเพิ่มซออู้ ขลุ่ยอู้ และฆ้องหุ่ย ๗ ลูกมาตีเป็นทำนองห่าง ๆ คล้ายเสียงเบสของดนตรีตะวันตก แขนวเรียงเทียบลำดับกันได้ ๗ เสียง ระนาดเอกเปลี่ยนมาใช้ไม้ฉาบแทน นำกลองทัดออกและใช้ตะโพนมาแก้ไขโดยการเอาเท้าออก ตั้งหน้าขึ้น ตีสองลูก ติดข้าวสุกให้เป็นเสียงตม ๆ ต่อม ๆ ใช้สำหรับตีแทนกลองทัดเรียกว่า กลองตะโพน

ดนตรี

ในสมัยนี้ได้เริ่มมีการบันทึกแผ่นครั้ง (Phonograph) เพลงไทยอีกทั้ง พ.ศ. ๒๔๕๒ วงดนตรีอังกะลุงออกแสดงครั้งแรกในงานกฐินพระราชทาน ณ วัดราชาธิวาสโดยจางวางศร (ภายหลังเป็นหลวงประดิษฐไพเราะ) และครูเอื้อน ดิษฐ์ไชย เป็นผู้ดัดแปลงเครื่องดนตรีอังกะลุงที่ได้จากเกาะชวามาเป็น “อังกะลุง” ที่คนไทยรู้จักกันในทุกวันนี้

นักดนตรีและดุริยางค์ที่โดดเด่นในรัชกาลนี้ เช่น พระประดิษฐไพเราะ (มี ดุริยางกูร หรือ ครูมีแขก) พระเสนาะดุริยางค์ (ขุนแผนร) หลวงเสนาะดุริยางค์ (ทองดี ทองฟรุฟรุ) ครูซ้อย สุนทรวาทิน หลวงกัลยาณมิตาวาส (ทับ พาทยโกศล) ขุนประสานดุริยศัพท์ (แปลก ประสานศัพท์) เป็นต้น

✳ **สมัยรัชกาลที่ ๖ (พ.ศ. ๒๔๕๓-๒๔๖๘)** พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดการดนตรีและการละคร ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือบทละครชนิดต่าง ๆ รวมทั้งบทละครแบบตะวันตก ทรงจัดตั้งกรมมหรสพแยกจากกรมโฆษณาหลวง ทรงจัดตั้งกรมพิณพาทย์หลวงดูแลเรื่องของปี่พาทย์ เครื่องสาย กลองแขก และปี่ชวา เพื่อใช้บรรเลงประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ โดยมีวงปี่พาทย์วงหนึ่งสำหรับตามเสด็จ เรียกว่า “วงข้าหลวงเดิม” ต่อมาเรียกว่า “วงตามเสด็จ”

เป็นสมัยที่การละครและการดนตรีเจริญรุ่งเรืองมาก ถือได้ว่าเป็นยุคทองของดนตรีไทย ตามวังเจ้านายหรือคหบดีต่างมีวงปี่พาทย์และมีครูดนตรีประจำวง เกิดการพัฒนาด้านวิชาการดนตรีทั้งแนวคิด หลักการ วิธีการ ตลอดจนเทคนิคการประพันธ์ มีการวางระบบการบรรเลงหลากหลายวิธี ทั้งแบบพื้นฐาน การบรรเลงชั้นสูง และการบรรเลงเดี่ยว

การติดต่อค้าขายสร้างสัมพันธไมตรีกับต่างชาติ ทำให้เกิดอิทธิพลด้านภาษา การค้าขาย การบริโภคแนวความคิดงานศิลปะเข้ามาเกี่ยวข้องเป็นอย่างมาก จึงทำให้มีการนำเครื่องดนตรีต่างชาติเข้ามาผสมกับเครื่องดนตรีไทย เกิดรูปแบบการประสมวงดนตรีไทยกับเครื่องดนตรีต่างชาติ เช่น เครื่องสายประสมขิม เครื่องสายประสมเปียโนของตะวันตก เป็นต้น นับเป็นแบบแผนที่เอื้อให้ดนตรีไทยสามารถปรับตัวและสืบทอดต่อไปโดยไม่เสียเอกลักษณ์

เกิดกลุ่มนักดนตรีในราชสำนัก กลุ่มนักดนตรีอาชีพ และกลุ่มนักดนตรีสมัครเล่นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงทำนุบำรุงบรรดาศาสนาผู้มีฝีมือให้มีความสุข พร้อมทั้งพระราชทานนามสกุลกับบรรดาศักดิ์ไว้มากมาย ทำให้การดนตรีไทยเจริญขึ้นอย่างมาก เพราะการมียศบรรดาศักดิ์เป็นกำลังใจในการพัฒนาดนตรีไทยทั้งแนวทางบรรเลงดนตรี รวมไปถึงการแต่งเพลงไทยจนกลายเป็นเพลงอมตะจำนวนมาก

นักดนตรีและดุริยางค์ที่โดดเด่นในรัชกาลที่ ๖ นั้นล้วนเป็นครูดนตรีไทยที่เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับกันมาจนถึงปัจจุบัน เช่น

